

ПОШУКИ ТА ЗНАХІДКИ В АРХІВАХ

Л. З. Гісцова

ІЗ ЗАПИСНИЧКА АРХІВІСТА

Мабуть, чимало архівістів, опрацьовуючи на початку своєї діяльності документи попередніх століть, мали певні труднощі не лише з їх читанням, а й із розумінням текстів. Не виключено, що на перших порах вони здавалися одноманітними, малозрозумілими, такими, де думку приховують сухі, безбарві канцеляризми. І лише з часом, із призвичаєнням до діловодного стилю, приходять усвідомлення того, що документи, складаючися з певної сукупності мовних виразів і термінів, які повторюються з тексту в текст, маючи дещо усталений, і, здавалося б, обмежений словниковий запас, водночас відзначаються індивідуальними, авторськими мовними особливостями. І вже розпізнаються не лише почерк, а й стиль канцеляристів. І не треба читати документ повністю, щоб сприйняти його суть, передати його в заголовку.

Отже, документи XVI-XVIII ст., що зберігаються, зокрема, в ЦДІАК України, це водночас і зразки народної мови - живої, соковитої, образної. Нижче подаються виписки з документів першої чверті XVIII ст., які довелося читати під час удосконалення опису 3 фонду 51, Генеральна військова канцелярія.

Показово, що наведені фрагменти запозичено з реальних, автентичних джерел, на відміну від свідомих жартівливих підробок, пародій, записаних канцеляристами до актових книг, які дійшли до нашого часу*. (Яковенко Н. М. Пародії і жарти в актових книгах Житомира та Луцька першої половини XVII ст. / Український археографічний щорічник. - К., 1993. - Вип. 2. - С. 161-176.)

Спробуймо ж вимовити їх і почути...

"І пошел я, куда очі мене понесли..." (спр. 259, арк. 12 зв.).

Один танцює, а інший заважає:

"- Пек тобі, сатано, не могу тебе звалити.

- Пек твоєму лиху, що ти й сему зайздросиш" (спр. 261, арк. 7 зв.).

"Поневаж здавна з чужим добром не розминеться" (спр. 323, арк. 3 зв.).

"...на своє колесо воду горнул і барзей собі пріял нежелі нам" (спр. 494, арк. 28).

"...бо і небо рад би на мене обвалити" (спр. 512, арк. 17).

"По обітницю на скорому коні їдуть" (спр. 565, арк. 3 зв.).

"Тоді будем пана слухати, як довбця зацвіте"; "Не зарікаємся еще панові за холяви жар сипати, а старим - бороди різати да аркани плести" (спр. 598, арк. 65 зв., 67 зв.).

Козак докоряє вдові чернігівського полкового хорунжого, росіяниці за національністю, такими словами: "Іди, непостцвіая, до москалей, бо ти естєсь московская душею, а тут болше не будеш роскошовати" (спр. 701, арк. 4).

"...о чом слізми, а не чернилом напишуємся" (спр. 712, арк. 2 зв.).

"...збудований власним мозолем і працею" (спр. 754, арк. 2).

"...далеко губою своєю пред людьми поносять" (спр. 786, арк. 45).

"...ведаю его добре, изо мною до Криму ходячи, у єдной каші бивает" (спр. 815, арк. 3).

Пан дружині побитого ним підданого: "Чого твій муж занатурився? Я тільки тричі ударив, від чого йому хорому бути" (спр. 837, арк. 8).

"...упився у борсука" (спр. 952, арк. 9).

"Так мене безчестил, же невозможно виписати, називаючи змінником, недобрим сином, і що єму з пустої голови на губу наверхлося" (спр. 967, арк. 2).

"...же я, як утопающий, мушу покрайньому і бритви хватитися" (спр. 990, арк. 45).

"І так, покормивши безчестієм і безмерным встидом, отправил" (спр. 1026, арк. 4).

"Ми колись і з-під самої панії коні повипрягаємо" (спр. 1040, арк. 14).

"...п'янственным налогом обложен" (п'янствує), через те "має вічний понеділок в очах" (спр. 1146, арк. 2).

"...непогамованою запалившись холерою..." (розізлився) (спр. 1047, арк. 5).

"...годячи біді своїй" (спр. 1161, арк. 2).

"...маючи на мене нікуюсь іскру неізгасимую свого гніву" (спр. 1165, арк. 6).

"...словами неучтивими, що на губу влізло, бранився" (спр. 1177, арк. 3).

"...повиписував нас з козацтва киями" (спр. 1199, арк. 2).

Погрожує можніший бідній удові: "Я полу червоних панам як понесу, то і ти піддана моя будеш" (спр. 1384, арк. 3 зв.).

"...бо уже слъози мої пишуть" (спр. 1426, арк. 55).

Побив свині та сміється: "Кажуть-де люде, що Часниченкова горілка неп'яна, а свині у мене як упиваються, же аж заснули".

Поїхав до його батьків зі скаргою; мати мовить: "Ми его уже на свой хліб одділили, що он робить, того ми не знаєм. Ми б раді, когда б он з людьми добре жил. А же когда нас не

слухає, то як собі хочет, так собі нехай ділаєт, як заробить, так буде і отбувати" (спр. 1437, арк. 41).

Новосанжарівський сотник Дмитро Левенець розмовляв з козаком: "Что ж ти, шляхтичу, передо мною шапки не знімаєш, лугчіє - де козаки не по тебе дурака, шапки перед мною знімають". На що козак відказав: "В шапці - правди не маш, не все то перед вами шапковати" (спр. 1456, арк. 57).

"...звідтіль гаряче, а одтіль боляче".

"...рот має не запертий".

"...з уст моїх не сходило" (не казав).

"Так пан сотник так дав мені справедливість у шоку, що я, куда стоял очима, то туда став плечима, так мене управив".